

TÓTH BÉLA

BÖRGYÁRTÁSTÖRTÉNETI EMLÉKEK MAGYARORSZÁGON

Előzmények

A bőrgyártás és ennek kézműves formája, a tímárság egyike a legrégebb mesterségeknek. Nevezetesen az élelemszerzésből vagy védekezésből megmaradt állati nyersbőr sok célra alkalmazható eszköz lett az ősember kezében. Ezt használta elsőként teste védelmére az időjárással szemben, ezt terítette a barlang földjére, vagy bejáratára akasztotta. Később fegyvereinek egyik fontos része a készbőr (íj, puzdra, sisak, tarisznya, nyereg, kantár, stb.), majd a folyékony anyagok (víz, bor) tárolására, továbbá az első írásra használta pergamen formában a bőrt

Több évezreden keresztül a bőr volt az egyedüli hajlítható, nagy szilárdságú, vizet át nem eresztő eszköz, amelyet az ember a legfontosabb használati tárgyainak készítéséhez felhasznált. A bőrnek ezt a hosszú időn át tartó kizárólagos szerepét korlátozta a 19. században felfedezett gumi, majd a 20. században elterjedt műanyagok széles skálája.

Hazai vonatkozásban is jelentős szerepe volt a készbőr előállítását végző tímármesterségnek. Miután a vándorló és letelepült magyarság bőséges állatállománnyal rendelkezett, így szükségsszerű lett az állati nyersbőr feldolgozása. Erre a célra a timsós cserzés felelt meg legjobban a rövid átfutási idő és a kevés berendezési igény miatt. A Tihanyi apátság 1055. évi alapító levele már tímár, varga, szűcs, szíj- és nyereggéártó mesterségekről is említést tesz. 1355-ben pedig a debreceni cserzővargák már céhtestületet hoztak létre.

A magyarországi bőrgyártás évszázadokon át fontos szerepet töltött be Európában. A lakosság szükségletét meghaladó készbőr termékeket először a szomszédos országokba, majd a közlekedés kifejlődésével a távolabbi területekre is exportálták.

Az ipari forradalmat követően a nyersbőr feldolgozás jellegében is alapvető változás jelentkezett. A korábbi kézműves és családi alapon nyugvó manufaktúrális tímárságokat folyamatosan kezdte felváltani a gépesített (mechanizált) és vegyitermékek sokaságát alkalmazó ipari termelési rendszer. Minthogy pedig a kisebb tímárságok száma és jelentősége fokozatosan csökkent Magyarországon, ezért több oldalú törekvés jelentkezett a hagyományos kézműves bőrgyártás emlékeinek megőrzésére.

Hazai bőripar-történeti gyűjtemények

Az országos jellegű múzeumokban, mint pl. a Nemzeti, Mezőgazdasági, Néprajzi és Iparművészeti múzeumokban található egy-egy bőripari termék. Ezeknél jóval gazdagabb

gyűjteménnyel rendelkezett az 1930. évben létesített Magyar Bőripari Múzeum. Ennek célja a hazai tímárságok emlékeinek összegyűjtése, megőrzése és ezáltal az ősrégi iparág iránti érdeklődés felkeltése. A múzeumi emlékek gyűjtését az akkori bőrgyárosok nagy segítő-készséggel karolták fel. Így a múzeum elnöki tisztét *Wolfner György*, a főtitkárságot pedig *Lajta Pál* neves bórszakember vállalta el. A múzeumi bizottság pedig 59 tagból állott, évi 10 pengő tagdíjfizetési kötelezettség mellett, akik között bőrgyáros, bőrkereskedő, cipőgyáros, néprajzkutató tímár stb. egyaránt található volt.

A gazdagon beérkező tárgyi adományokat először raktárban gyűjtötték, majd később, 1935-ben múzeumi helyet kapott a bőripari gyűjtemény a Déli Vasútigazgatóság Mészáros u. 19. sz. alatti épületében. Abban az időben a Műszaki Múzeum is először itt helyezkedett el, majd innen helyezték át Kassára, ahonnan nemsokára ismét Budapestre került vissza.

A bőripari múzeum gyűjteménye folyamatosan gyarapodott, különösen a gyártulajdonosok jártak elől jó példával, akik a tulajdonukban lévő tímáripari emlékeket és eszközöket a múzeum részére adományozták. Így 1937-ben már 658 darab tárgyi emlék képezte a múzeum gyűjteményét.

A Magyar Bőripari Múzeum 1942-ben átköltözött az újpesti Türr István u. 4. sz. alatti Általános Biztosító székházába. Itt tekintette meg a bőripari gyűjteményt Varga József, az akkori iparügyi miniszter, aki korábban a Műszaki Egyetem kémiai-technológia professzora volt. Az ostrom idején az épület teljesen kiégett és mind odaveszett a nehezen beszerzett értékes gyűjtemény.

A második világháború befejezése után újra elkezdődött a megsemmisült bőripari múzeum emléktárgyainak gyűjtése. A tárgyak egy része pótolható volt, de sajnos olyan felbecsülhetetlen dokumentumok is megsemmisültek, mint pl. az 1484-ből származó és pergamenre írt adományozó levél.

Az újbóli múzeum létesítése céljára szolgáló gyűjtést az 1940-es évek végén Várnai Imre cipőipari szakember kezdeményezte. Ezt követően megjelent a Könnyűipari Miniszter 2466/129/76 sz. leirata, majd az Iparügyi Miniszter 112/1982 sz. utasítása „Az ipari szakmák jelentős történeti emlékeinek védelme” tárgyában. Ez kötelezte a gazdálkodószerveket a jelentős ipartörténeti emlékek felkutatására, bejelentésére és szükség szerinti védetté nyilvánítására.

Szükségessé tette az ipari emlékek megőrzését az a szerkezetváltás is, ami a magyarországi bőrgyártásban az 1950 körüli években bekövetkezett. Nevezetesen a korábbi kézműves jellegű tímárságok megszűnése és helyükbe a gépesített, ipari bőrgyártás kialakulása alapvető változást hozott magával a következők szerint: 1./ A termelési eljárásban, azaz a technológiában a természetes anyagok, vagyis a növényi, állati és ásványi anyagok helyébe a vegyipar által előállított vegyi termékek léptek. 2./ A kézzel végzett bőrmegmunkálást a géppel hajtott munkaeszközök váltották fel. 3./ A családi alapokon működő tímárságokat a nagy tömegű termelést biztosító, mechanizált, iparjellegű bőrgyártás szorította háttérbe. 4./ A korábbi 100-120 magyarországi manufaktúris jellegű tímárságot 5-6 ipari berendezkedésű nagyobb bőrgyár váltotta fel, amelyek nagy létszámú dolgozót foglalkoztattak.

Az említett alapvető fontosságú változás indokolta azoknak a kéziszerszámoknak, berendezéseknek, eljárásoknak és dokumentumoknak a megőrzését, amelyek az előző századokban jellemezték a bőrgyártást. Ezeket a bőripari emlékeket Magyarországon a következő muzeális jellegű, állandó helytörténeti gyűjtemények őrzik.

A tímár- és bőripar magyarországi állandó kiállításai

Bőrgyártó ipar

Pécsi Vároštörténeti Múzeum: Tímármúzeum

Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum: Tímárház a 19. századból

Bőrgyári házigyűjtemények (Pécsi, Simontornyai, Hajdúsági, Táncsics és Finombőrök gyára): kézműves szerszámok, dokumentációk, berendezések

Debreceni Önkormányzat - Ipartestület: helyi tímárgyűjtemény (szervezés alatt)

Bőrfeldolgozó ipar

Siklósi Vármúzeum: Kesztyűtörténeti gyűjtemény

Körmendi Helytörténeti Múzeum: Cipőtörténeti állandó kiállítás

Itt említtem meg, hogy a külföldön található közismertebb bőripari múzeumok a következők: Németországban a Deutsches Museum Offenbach-ban, a Weissgerbermuseum (Fehértímár múzeum) Doberlug-Kirchhain-ban, a Lohgerbermuseum (Növényi cseres múzeum) Dippoldiswalde-ben. Továbbá bőr- és cipőipari múzeum található a csehszlovákiai Zlin-ben, a svájci Zürich-ben és az olaszországi Vigevano-ban.

Pécsi Tímármúzeum

A Mecsek lejtős oldalán a Tettye forrás túlfolyó vizét a tímárok és malmok használták fel. A várfalon kívül elhelyezkedve, a Felsőmalom utcában (korábban Malom utca) több tímárság is elhelyezkedett, köztük olyan jelentősek, mint a Höfler, Erreth és Krautszak műhelyek. Az utóbbi Felsőmalom u. 9. számú egyemeletes épületét a helyi önkormányzat VÁROSTÖRTÉNETI MÚZEUM-má nyilvánította és ennek a kb. 200 m² alapterületű földszintjét a „*Bőripart bemutató emlékgűjtemény*”-nek engedte át. A kiállítás szinte teljes anyagát a Pécsi Bőrgyár bocsátotta rendelkezésre és megbízásból a szakmai irányítást Dr. Tóth Géza végezte el. A kiállítás áttekintést nyújt a bőrgyártás minden szakaszára a nyersbőrtől a készbőrig, valamint a kézműves megmunkálástól a mai korszerűen gépesített bőrfeldolgozásig. A múzeumi gyűjtemény a tímárság és bőrgyártás olyan főbb műveleteit ismerteti, mint pl. az áztatás, meszezés, mésztelenítés, pácolás, cserzés, zsírozás, taszítás, kikészítés, fényezés és felületmérés. A szakmai ismeretkövetítés részben az eszközök és berendezések bemutatásával, részben fényképek segítségével történik. A kézműves tímárságok eszközeinek bemutatásán kívül megismerhetjük a bőriparra fejlődésnek olyan lényeges gépeit is, amelyeket védettnek nyilvánítottak, mint pl. a hasító-, faragó-, taszító-, puhító-, fényező- és felületmérő-gépeket. A pécsi múzeumi kiállítás egyaránt szemléltetően mutatja be a régi tímárságokat és a mai gépesített bőrgyártási munkákat is.

Tímárház a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

Ez a műhely a már itt bemutatott mesterségek után, (pl. a szövés, kovácsolás, őrlés, stb.) a bőrcserzést szemlélteti az 1992-ben megnyílt *Tímárházban*. Ennek az ősi kézműves iparágnak megőrzésére lehetőséget adott az a Baján lévő tímárház, amelyet még a 19. században építettek, de amelyet az utóbbi években már ilyen célra nem használtak. A Flórián Mária irányításával a szentendrei skanzenbe áttelepített épület 4 szinten mutatja be a látogatók részére a nyersbőrfeldolgozás egyes műveleteit: A *pincei szint* szolgál a nyersbőr és a növényi cserzőanyagok tárolására. A *műhelyszinten* földbesüllyesztett kádakban történik az áztatás, meszezés, cserzés. Ugyanezen szinten elhelyezett tímártóként végzik a húsolás, szőrtelenítés, színelés stb. műveletét. Ugyancsak itt történő művelet még a száraz kikészítés, ami a zsírozást, taszítást, a talpbőr tömörítését, a húsoldali hántolást (blansírozást), és a barkaoldali hántolást (buffolást) jelenti. Az épület *felsőbb szintjein* történik a cserzett bőr szárítása rudakra akasztva úgy, hogy a légáramot zsalus ablakokkal szabályozzák.

A múzeumi tímárház jellegzetessége, hogy a növényi cseres bőrfeldolgozásnak a több, mint 100 év előtti olyan állapotát mutatja be, amikor a tímármester és emberei minden gyártási műveletet kézi úton és csak természetben található anyagokkal végeztek el — gőzkazán és más energiaforrás felhasználása nélkül. A szentendrei SZNM tímárháza a nyersbőrfeldolgozás gyakorlati szemléltetésével a gépesített bőrgyártást megelőző időszakot mutatja be. A tímárház belső berendezéséhez szükséges felszerelésben, valamint az áttelepítés szakmai irányításában a hazai bőrgyárak nyújtottak segítséget a skanzen vezetőinek.

Bőrgyáraink házi gyűjteményei

A hazi bőrüzemek részben saját kezdeményezésükre, részben pedig felsőbb javaslatra eredményes gyűjtést végeztek tárgyi és írásos dokumentumok tekintetében. Az öt magyarországi bőrgyár: a Pécsi, a Simontornyai, a Hajdúsági, a Táncsics és a Finombőrök gyára saját gyűjteménnyel rendelkezik, amelyek mindegyikében megtalálhatók az olyan kézi szerszámok, mint a húsoló-, színelő-, szélező-, faragó-, hántoló-kések, ill. kasza, továbbá a bőrpuhító (pantofli) és taszító szerszám. Ezek többnyire a gyárvezetés épületében, vitrinben elhelyezve találhatók. Ezenkívül a gyári gyűjteményekben szerepelnek még alapítási okiratok, gyártörténeti fényképek, gyártási leírások, régi szakkönyvek. Több bőrgyár védetté nyilvánított gépeket is őriz.

A **P é c s i B ő r g y á r** részletes feldolgozásában jelentette meg a „Pécsi Bőrgyár 200 éves” című ipartörténeti munkát. Kezdeményezője és szervezője volt a helyi Várostitörténeti Múzeumban megvalósított bőrgyártástörténeti kiállításnak és ennek berendezésére átadta kézműves megmunkáló eszközeit és védettként nyilvántartott régi gépeit.

A **S i m o n t o r n y a i B ő r g y á r** gazdag gyűjteményt állított ki a helyi Simontornyai Várban az üzem megalapításának 200 éves jubileumi évfordulójára. Számos régebbi gyártörténeti irattal rendelkeznek, és a gyár udvarán ipartörténeti emlékként őrzik a berendezéseket.

A **H a j d ú s á g i B ő r g y á r** mint a régi debreceni tímáripár képviselője és jogutódja híven őrzi emlékeit. Kéziszerszám gyűjteményét átadta az Önkormányzat és Ipartestület szervezésében a Nagypál István utcai (korábban Tímár utcai) most létesülő tímárház részére. Számos olyan védetté nyilvánított, régebbi eredetű gépet őriz, mint pl. a Turner és Moenus gyártmányú taszító-, puhító-, cseres faragó stb. gépet.

A **T á n c s i c s B ő r g y á r**a szokásos kéziszerszám gyűjteménye mellett muzeális értéket képvisel az a *tímár céhláda*, amely az 1800-as évek elejéről származik. Ezenkívül a gyár őrzi a *Hollub János* szakmai hagyatékából származó könyveket, folyóiratokat és egyéb dokumentumokat.

A **F i n o m b ő r ö k G y á r**a gyűjteményében régi gyáralapítási okmányok, receptek, üzemtörténeti leírások, korábbi fényképek szerepelnek. A ma már ritkán látható tímártőkéből egy betonból és egy vasból készültet is őriznek. Itt található a gyár korábbi tulajdonosának, **C s i l l a g T i b o r**-nak Olaszországból hazaküldött négy ládányi könyv-, folyóirat- és egyéb dokumentumgyűjteménye.

A **b ő r f e l d o l g o z ó i p a r**-hoz tartozó kesztyűtörténeti gyűjtemény a Siklósi Vármúzeumban és a cipőtörténeti állandó kiállítás a Köröendi Helytörténeti Múzeumban, mint rokon, de mégis elkülönült szakmák, önálló bemutatást igényelnek.

Az elmondottakból látható, hogy a múltban a jelenleginél jóval nagyobb szerepet betöltő bőrripar a gyártási szerkezetében bekövetkezett alapvető változás miatt sem felejté el múltját, hanem ellenkezőleg, gyűjti és gondozza a korábbi időszak emlékeit. Azért is szívesen tekint vissza előző hagyományaira, mert ezekből még a jelenlegi fejlettebb technika mellett is hasznos tanulságokat tud meríteni.

Szakirodalom

- Bravo G: 100 Jahre Leder.-Birkhauser Verlag, Basel, 1970.
 Várnai L.: Alakulóban a bőr és cipőipari múzeum.-Bőr és Cipőtechnika, 8. 1.43. (1959).
 Tóth Béla: A magyar tímárságok bőrgyárakká alakulásának folyamata.-Technikatörténeti Szemle, XIII. 1982. (175-183)
 Hollub János: Bőrgyártás.-A Mérnöki Továbbképző Intézet Kiadása, Budapest, 1948.